

ПРОСЛАВЉАЊЕ СЛАВА У ПАНЧЕВУ 1980-ИХ

CELEBRATING THE SLAVA IN PANČEVO IN THE 1980S

ДУШАН МИЛОЈЕВИЋ, II разред, гимназије „Урош Предић“ Панчево, Регионални центар за таленте „Михаило Пупин“, Панчево

НИКОЛА КОНЕСКИ, мастер историчар, предавач и ментор у Регионалном центру за таленте „Михаило Пупин“, Панчево; истраживач приправник на Институту за новију историју Србије, Београд

РЕЗИМЕ: Овај научно-истраживачки рад има у фокусу прослављање слава током 1980-их, али ради бољег размееања теме бавићемо се и верским животом Панчева до овог периода, али и кроз призму славе увидећемо какво је било стање према цркви и верницима у овом периоду. У овом периоду, иако не толико прихваћена, слава се слави и поштује, али не у толиком обиму као данас. Постојале су разне препреке које су спутавале опште прихватање славе у народу, првенствено комунистичко уређење које није благонаклоно гледало на цркву, па самим тим и на славу. Овај период представља одређено прелазно време до 1990-их када слава постаје опште прихваћена.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: слава, Панчево, комунизам, црква, 1980-те, верници, штампа

ABSTRACT: This scientific-research work focuses on the celebration of the slava during the 1980s, but for the sake of better discussion of the topic, we will also deal with the religious life of Pančevo up to this period, but also through the prism of the slava, we will see what the situation was with the church and believers in this period. In this period, although not so accepted, slava is celebrated and respected, but not to the same extent as today. There were various obstacles that hindered the general acceptance of fame among the people, primarily the communist regime, which did not look kindly on the church, and therefore on slava. This period represents a certain transitional time until the 1990s when fame becomes widely accepted.

KEY WORDS: slava, Pančevo, communism, church, 1980s, believers, press

УВОД

Тема овог истраживања је „Прослављање слава у Панчеву 1980-их“ односно сагледавање живота верника и начин слављења славе. Циљеви овог истраживачког рада су да се види да ли су људи славили славу у овом периоду, какав је био однос власти према људима који су славили славу, да ли је постојала заинтересованост штампе, односно дневног листа „Панчевац“ и да ли се после 80-их став према вери, цркви и слави мења са променом власти. Један од главних разлога за одабир теме јесте то што се о теми пре није писало, иако она говори много о раздобљу 1980-их, да се провери да ли је тачан стереотип да се за време комунизма није славила слава. Такође важан разлог је био да проверимо познавање теме од стране других људи што се најбоље видело кроз анкету коју смо спровели.

У циљу истраживања, а због бољег разумевања теме, спровели смо анкету у којој су учествовали ученици гимназије „Урош Предић“, тачније њих 24. На прво питање (*На шта прво помислите на реч слава*) добијали смо различите одговоре, али већином су били одговори попут „ручак“ или „породица“. На друго питање (*Да ли је 80-их смела да се слави слава*) потврдно је одговорило 17 испитаника што представља 70,8% од укупног броја испитаних. На треће питање (*Да ли је у Панчеву 1980-их била комунистичка власт*), тачно је одговорило 21 испитаник, што представља 87,5% од укупног броја испитаних.

Приликом истраживања од највећег значаја су нам били усмени извори до којих смо стизали уз помоћ интервјуа, затим веома важна нам је била и штампа односно лист „Панчевац“. Такође од велике важности за разумевање теме били су и надгробни споменици који су нам давали поједине информације из којих смо касније могли доћи до закључака, наравно не стопроцентно тачних. Иако се ова тема заснива на поменута три извора, важна нам је била и архивска грађа, а поред претходно наведених ставри, стручну литературу смо проналазили у градској библиотеци. Исто тако неизоставно је поменути и сајтове. Све ове изворе смо критички обрадили ради што бољег истраживања.

Да би разумели ову тему морамо да знамо шта је слава. Наиме један од најважнијих празника за православне Србе, након Ускрса и Божића, јесте крсна слава. Она је настала као продукт покрштавања. Срби су пре примања хришћанства били многобожци односно пагани, такође поред врховног бога свака кућа имала је своје божанство. Бивајући сентиментално везани за своја божанства у сусрету са хришћанством, они су се тешко одрицали својих обичаја. Овај проблем је решио Свети Сава који је наредио да се сва паганска божанства преиначе у велике светитеље. Након овога светитељи су постали заштитници српских домова, градова и манастира и тако је настала крсна слава. Колико је овај обичај важан говори нам и да је опстала и кроз окупацију Турака и да се и дан данас слави.¹

¹ <https://www.spc-linz.at/verski-obicaji/krsna-slava/> (сајту приступљено 25.11.2023.)

ПРОСЛАВЉАЊЕ СЛАВА И ВЕРСКИ ЖИВОТ ДО 1980.

Крсна слава и православна вера имали су велику улогу у животу Срба кроз векове. Уз помоћ славе и вере српски идентитет се очувао под отоманском окупацијом. Са поновним обнављањем српске државе у 19. веку приметило се да народ није толико заинтересован за црквене и литургијске обреде, ретко се ишло у цркву, махом на велике празнике као на пример прва и последња недеља божићног поста.² На славље поводом празника би се доста трошило. Међутим постепено је и крсна слава губила важност у народу какву је некад имала и сводила се на пијанке и доста јела.³ Поред овог духовног пада може се приметити и пад броја свештеника кроз 19. и почетком 20. века.⁴ Ни у Банату није било боље. Цркве су махом празне осим којег човека или ђака, али у супротност томе иде чињеница да се слава славилa раскошно по пар дана и да се чак задуживало да би се слава платила, доста се јело и пило. Такође се у прослављању пуцало и трошио се барут.⁵ По стварању краљевине СХС и доношењем Видовданског устава СПЦ добија многе привилегије, заједно са Католичком црквом и Исламском верском заједницом.⁶ Али и поред повластица слика је била боља само по томе колико верника долази на једног свештеника. Ипак због страдања свештенства у рату многе парохије остале су без пароха. Слава се прослављала исто као и пре, доста пића и хране и уз велике трошкове.⁷ У овом периоду велики проблем за цркву су били нерешена питања законодавства и велике разлике у богатству епископа и парохијана. Ускоро се јавља и сукоб цркве са државом по питању конкордата са Ватиканом, који је претио да започне грађански рат у земљи. Долази до уплитања политике у чисто црквено питање.⁸ Такође велики проблем за црквени живот у овом периоду било је велико сујеверје које свештеници нису могли да искорене из народних обичаја.⁹

Након 27. марта 1941. и окупације Југославије почела су велика страдања српског народа и цркве. Велика страдања по цркву догађала су се у НДХ где је започето систематско убијање, како народа тако и свештеника и виших црквених великодостојника. Затим је по окупацији земље сам патријарх био ухапшен. Почела су гоњења и убиства свештенства. За време рата највише свештеника су убили комунисти и усташе.¹⁰

Након другог светског рата у Југославији је на власт дошао социјалистички режим који је од самог почетка почео да маргинализује све верске заједнице у земљи, па тако и СПЦ. Колико је био јак удар на цркву и колико је људи изгубило било какав додир са црквом и црквеним обредима, говори и податак са краја 1950-их да се свега 10% становништва крсти по православном обичају, да се 10% становништва на селу сахрањује по православном обреду.

² Радмила Радић, *Народна веровања, религија и спиритизам у српском друштву 19. и у првој половини 20. века*, ИНИС, Београд, 2009, 95.

³ Исто, 93.

⁴ Исто, 107.

⁵ Исто, 107.

⁶ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988 prva knjiga kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, Nolit, Beograd, 1988, 40

⁷ Р. Радић, *нав. дело*, 122.

⁸ Патријарх српски Гаврило, *Мемоари патријарха српског Гаврила*, Сфаирос, Београд, 1990, 92

⁹ Р. Радић, *нав. дело*, 135.

¹⁰ https://www.rastko.rs/istorija/spc_dsvr.html (сајту приступљено 16. 12.2023)

Такође била је значајна и материјална штета на црквама и црквеним објектима. Што се тиче славе, само је 25% људи славило славу махом без присуства свештеника или било каквог верског обреда.¹¹ У оваквим новонасталим околностима црква је била на удару нових власти, тако да није било хармоније између њих. Власти су све радње ван храма и цркве сматрале као мешање цркве у државну политику. Стање унутар цркве није било најбоље, наиме многи свештеници су били убијени, како од усташа тако и од комуниста. Друга ставар која је потресла цркву била је и раскол са Србима у Америци, такође и спор око тзв. Македонске цркве.¹² Све ово је утицало да црква, верски живот и слављење славе буде само сенка онога што је некада било.

ЦРКВЕ И ВЕРСКИ ЖИВОТ У ПАНЧЕВУ ДО 1980-ИХ

Панчево је кроз своју историју одувек био град са великим бројем различитих националности које су неретко биле различитих вера. Свака од националности имала је потребу за својом богомољом, односно за местом где ће се окупљати и молити. Због ове потребе данас у Панчеву има много цркава које сведоче о прошлим временима.

Што се тиче Срба односно СПЦ-а, најстарија богомоља је манастир Војловица који је по предању из 14. или 15. века, али први поуздани извори се везују за прву половину 16. века. Током дугих и исцрпљујућих Аустријско-Турских ратова, манастир је био у неколико наврата разаран и паљен. У 18. и 19. веку манастир добија нов звоник и конак. Поред манастира Војловица значајно је поменути и Успенску цркву за коју је сакупљен фонд од 5000 форинти 1805. године. Само зидање почело је две године касније, после је за зидање сакупљено још 200000 форинти. Црква је завршена већ 1810. године. Оно што је необичајено код ње јесу два торња која су симболизовала српски народ подељен на народ у Османском царству и у Аустрији односно Војводини¹³. У периоду од 1829. до 1833. године осликан је иконостас, а зидови цркве су осликани тек 1933. године.¹⁴ Поред ове грађевине значајна је и Преображенска црква која се почела градити 1873. године освећивањем темеља, да би била у потпуности завршена пет година после. Неколико деценија касније, од 1906. до 1911. године, Урош Предић осликава цркву¹⁵. Поред овога, средином 19. века односно 1855. године, саграђена је и капела посвећена св. Ђорђу.¹⁶ И поред ових грађевина важно је истаћи да информације о српским парохијанима сежу чак у 18. век односно у 1727.¹⁷ А Румунска заједница је у приземној кући основала богомољу посвећену св. Димитрију.¹⁸ Поред богомоља које су саградили Срби зарад својих потреба, непходно је нагласити и богомоље Католичке цркве као што су црква св. Карла Боромејског која

¹¹ https://youtu.be/kEYDYDALzs?si=3dV4_6XG4Am4BoDF (видео снимку приступљено 16. 12.2023.)

¹² <https://www.kcns.org.rs/agora/patrijarh-german-mucenik-ili-crveni-patrijarh/> (сајту приступљено 16. 12.2023.)

¹³ Ђорђе Влајић, *Град међу вихорима, хроника града Панчева*, Градска библиотека Панчево, Панчево, 2020, 61.

¹⁴ <http://www.pancevo.rs/privreda/zivot-u-pancevu/manastir-i-crkve/?0=lat> (сајту приступљено 4.3.2024.)

¹⁵ *Исто*, (сајту приступљено 4.3.2024.)

¹⁶ Никола Конески, „ Црква свете Ане, задужбина Ђорђа Вајферта у Панчеву“, *Зборник радова:Прилози историји града Панчева*, (уредници: Александар Ђорђевић, Драгољуб Цуцућ), Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“ Панчево, Панчево, 2017, 10.

¹⁷ Срећко Милекер, *Историја града Панчева*, Историјски архив у Панчеву, Књижара Прота Васа, Панчево, 2004, 169.

¹⁸ Никола Конески, *нав. дело*, 9.

је изграђена 1757. на месту где су се налазиле две цркве, али су услед ратних разарања биле спаљене. Црква се надограђује у наредном веку у виду капеле 1854. године и торња 1858. године.¹⁹ Поред овога фреске су осликане 1940. године.²⁰ Осим цркве св. Карла Боромејског у Панчеву постоји још једна Католичка црква, св. Ане која је са својом изградњом почела 1922. Године. Сам почетак изградње је веома заинтересовао локалну штампу, иако су ову грађевину у почетку окарактерисали као капелу. Градња цркве се наставља те су звона освештана 26.8.1923. године.²¹ Црква је активно радила све до социјалистичког периода, када је црква конфискована породици Вајферт, те постала државно власништво. Тада креће суноврат јер су градске власти цркву запоставиле. Наиме богослужило се само на празник св Ане, али се након 1972. године и са тим престало.²²

Такође поред претходно наведених цркава неизоставно је споменути и Евангелистичку цркву, која је изграђена за потребе евангелиста и њихове црквене општине, посебан фонд за изградњу је формиран 1898. године. Са изградњом се кренуло већ 1905. да би већ наредне године црквена звона и сама црква била освештана.²³ Ове грађевине су грађене много пре периода социјализма који, када је партија дошла на власт 1945., не подржава цркву и религију те наступа смутно време за вернике и црквену имовину. Најбољи пример за такво поступање власти свакако је и грађење рафинерије нафте у Панчеву која је у потпуности окружила манастир Војловицу. Манастир је због окружења и физичке баријере био неактиван тј. без братства у њему од 1967. до 1987. године.^{24 25} Црква се није значајно помињала у штампи, а и кад јесте то су углавном биле карикатуре или шале на рачун Бога, свештеника и цркве.²⁶

Поред претходно наведене несреће која је задесила СПЦ важно је да напоменемо и муке које је комунистичка власт задала и јеврејској заједници. Синагогу, која је грађена у периоду од 1907. до 1909.²⁷ и била важно место за Јевреје, након другог светског рата, тачније 1955. године, а због немогућности одржавања од стране малобројних Јевреја, поклањају граду, мислећи да ће је градске власти чувати. Међутим донета је одлука да се сама грађевина прода те поред неслагања културне јавности, синагога је ипак срушена.²⁸

¹⁹ <https://www.catholic-zr.org.rs/language/sr/pancevo-2/> (сајту приступљено 5.3.2024.)

²⁰ <https://vojvodina.travel/zupa-svetog-karla-boromejskog-pancevo/?script=cir> (сајту приступљено 2.3.2024.)

²¹ Никола Конески, *нав. дело*, 15, 17–19

²² *Исто*, 25.

²³ *Сакрално наслеђе јужног Баната, Евангелистичка црква и панчеву*, завод за заштиту споменика, Панчево, 2020, 20–22 .

²⁴ <https://www.eparhijabanatska.rs/manastiri/vojlovica/> (сајту приступљено 7.3.2024.)

²⁵ *Исто*, (сајту приступљено 7.3.2024.); <http://www.pancevo.rs/privreda/zivot-u-pancevu/manastir-i-crkve/?0=lat> (приступљено 4.3.2024)

²⁶ С. Павлов „Хаш живот–смешни“, *Панчевац*, 17.6.1956. ; „Међу ултрашима“, *Панчевац*, 12.5.1961.

²⁷ <https://www.start013.rs/tragom-pancevacke-sinagoge/> (сајту приступљено 3.3.2024)

²⁸ *Исто*, (сајту приступљено 3.3.2024.)

СЛАВЉЕЊЕ СЛАВА У УСМЕНИМ ИЗВОРИМА

Слава је у периоду 1980-их остала упамћена у многим усменим изворима, причама и предањима. И поред извесног напретка тих година, може се рећи да су слава, црква и остали верски обичаји па чак и сам Бог, у кога се није претерано веровало, у овом периоду били табу тема односно били су скрајнути. Осим славе у овом периоду нису се нарочито поштовали ни остали верски обреди као што је Ускрс. На пример у школама се ускршња јаја нису дозвољавала, чак ако их неко донесе била би бачена у канту.²⁹ Такође из једног извора сазнајемо да би у школама следиле санкције уколико сте прослављали у школи.³⁰ Поред празника ни модни детаљи у духу вере нису били прихваћени као што је крстић око врата³¹. Ситуација није била боља ни по питању крштења, махом би била тајна, а кум би био неко из цркве, на пример продавац свећа³²

У овом периоду од неколико људи сазнајемо да се крсна слава углавном славила у горњим деловима града, односно насеље Маргита које је у овом периоду са великом посвећеношћу славило славе и остале обичаје.³³ Поред Маргићана славу су славиле и паорске породице и старији људи који нису били толико привржени комунистичкој патрији³⁴. Од неколико људи сазнајемо да се у овом периоду слава прослављала у кругу породице³⁵ или су је само старији чланови славили, који су у овом периоду били практично носиоци традиције.³⁶ У овом периоду добијамо неколико потврда да се слава прослављала више кришом него јавно³⁷. Начин прослављања није био сличан данашњем, свештеник се често није позивао, такође славило би се са навученим ролетнама и завесама.³⁸ Исто, гостију на слави би било веома мало, ако би и било, то би били пријатељи или колеге. У овом периоду је било неубичајено да се на славу долази код некога, а чак и ако се долазило на славу, то је било тајно³⁹. Уколико би се више људи и позвало на славу, услед буке би комшије позвале полицију, те би се по доласку полицајаца сви присутни по легитимасању разишли.⁴⁰ Додуше из других извора сазнајемо да се, уколико колеге са посла долазе у кућу, икона склањала са зида да не би пробудила неку сумњу.⁴¹ Код неких је икона на зиду била стално, али било је нажалост и оних који икону уопште нису ни држали.⁴²

²⁹ Интервју са Валентином Гвозденовић (22.11.2023.) Панчево. ; интервју са Лазаром Тепићем(10.2.2024) Панчево.

³⁰ Интервју са Браниславом Черњевцем (12.2.2024.) Панчево.

³¹ Интервју са Мирком Петровићем (15.12.2023.) Панчево.

³² Интервју са Тамаром Тодоровић (2.3.2024.) Панчево.

³³ Л.Т. (10.2.2024.) Панчево. ; интервју са Миланом Хајдоковим (22.3.2024.) Панчево.

³⁴ Интервју са Радмилом Николић (26.3.2024.) Панчево.

³⁵ Р.Н. (26.3.2024.) Панчево.

³⁶ Р.Н. (26.3.2024.) Панчево.

³⁷ Интервју са Анђелом Петровић (18.3.2024.) Панчево.; М.Х. (22.3.2024.) Панчево.; Интервју са Надом Ђорђевић (29.3.2024.) Панчево.

³⁸ М.Х. (22.3.2024.) Панчево.

³⁹ Интервју са Дуњом Радовић (25.3.2024.) Панчево.

⁴⁰ Интервју са Срђаном Вељковићем (22.3.2024.) Панчево.

⁴¹ Интервју са Маријом Костић (17.3.2024.) Панчево.

⁴² Н.Ђ. (29.3.2024.) Панчево.

Ситуација би била још тежа за оне који су хтели да славе славу, а били су чланови партије, јер су уколико неко из њихове породице слави, морали да се привремено склањају из куће да не би били виђени на слави. У неким ситуацијама цела фамилија је одбијала да слави славу или да иде у цркву јер је неки члан породице био котиран у партији.⁴³ Међутим већина комуниста није хтела ни да чује за славу, а камоли да је прославља.⁴⁴ Због ове врсте прикривености славе у предузећима се није добијао слободан дан за нечију крсну славу. Уколико се слава славила на више јаван начин, то би повлачило одређену пажњу. Имамо пример где би неко радио целу годину без одмора само за један слободан дан када је извесном човеку слава. Такође ни опстукције на послу нису била реткост ако јавно славите славу.⁴⁵ Још једна разлика у односу на данас је што се тада нису чашћавале колеге после славе, односно следећег дана.⁴⁶ Обичаји који се данас везују за славе у овом периоду у Панчеву били су непромењени⁴⁷ док се у селима прослављало другачије него у граду.⁴⁸ Након периода 1980-их долази до све израженијег националног буђења. Овакав тренд није заобишао ни Панчево, па тако слава постаје обимнија и више људи креће да је слави. У неким породицама, које су увелико подржавале комунистичке идеје, креће да се прати тренд па се сви породично крштавају. Међутим и поред овог успона евидентно је да, људи који су били одвојени од цркве и нису разумели концепт славе, сада крећу да славе без размишљања шта је заправо слава. На тај начин можемо рећи да слава у неку руку постаје помодарство.⁴⁹

СЛАВА И ЦРКВЕНИ ЖИВОТ У ШТАМПИ

У Панчеву током 1980-их година главни извор информација био је дневни лист „Панчевац“. Сходно томе вести везане за славу, цркву и остале верске обреде се налазе управо у овом листу. У Панчевцу у овом периоду се може приметити велико игнорисање цркве, а сама слава уопште није ни помињана, сходно томе фокусирали смо се на верски живот пошто се о слави није писало. Само би се најзначајније вести из цркве појављивале у новинама, а чак и када се појаве, то би неретко била вест у углу странице са малом фотографијом.

Новине су се у овом периоду максимално трудиле да о цркви не извештавају. Тако за пример у 1980. години постоји само један чланак везан за цркву. Наиме једини чланак се бавио доласком патријарха Германа у Панчево, односно у манастир Војловицу који је окружен рафинеријом.⁵⁰ Ове информације јасно показују да у периоду 1980. штампа није била заинтересована за славу, а преносили су само најважније црквене догађаје који су везани за Панчево.

⁴³ Интервју са Стефаном Кундаковићем (15.3.2024.) Панчево.; Интервју са Александром Милетић (7.3.2024) Панчево.

⁴⁴ С.К. (15.3.2024) Панчево.

⁴⁵ Л.Т. (10.2.2024.) Панчево.

⁴⁶ С.В (22.3.2024.) Панчево.

⁴⁷ Н.Ђ. (29.3.2024.) Панчево.

⁴⁸ Т.Т. (2.3.2024.) Панчево.

⁴⁹ Д.Р. (25.3.2024.) Панчево.; Интервју са Невеном Стефановић (15.2.2024) Панчево.

⁵⁰ „Патријарх Герман у Панчеву“, *Панчевац*, 11. 10. 1980.

Што се тиче каснијих година види се блага помена по питању цркве, али не и по питању славе. Пре саме штампе важно је и поменути грађу из архива, наиме у белешкама СИЗ-а може се видети да су у рафинерији незадовољни поводом манастира Војловица.⁵¹ Што се тиче штампе 1985. године се јавља више вести. У новинама се појавила вест о злочину који се догодио испред старог православног гробља у виду крађе торбе, али се ово разбојништво не може повезати са мржњом према цркви или слави, пошто је криминалац пратио жртву пре самог православног гробља.⁵² У овом периоду се јавља и чланак „Панчево кроз датуме“ у коме се неретко појављивао датум који је повезан са црквом, на пример наређење Темишварске епархије за вакцинисање деце.⁵³ Такође ове исте године се јавља први већи чланак везан за православну цркву, који је био везан за дан културне баштине. У овом чланку се такође помиње и портрет проте Васе, али и почетак конзерваторских радова на манастиру Војовица који је био финансиран од стране рафинерије.⁵⁴ У овој години се примети велика заинтересованост штампе за манастир Војловицу. Једна од првих вести јесте она о завршетку рестаурације манастирског иконостаса која је започета 1982. године.⁵⁵ Затим о манастиру се опет пише, овај пут чланак се бави ојачавању темеља манастира. Исто тако о манастиру се пише и о току рестаурација вршених на грађевини.⁵⁶ Такође 1985. се спомиње и Успенска црква у чланку који говори о раду Савезног извршног већа за културу.⁵⁷ Али и поред својеврсног бољитка треба истаћи да се у једном чланку из претходно поменуте године, верске заједнице називају „верске секте“⁵⁸ што сигурно није добро утицало на став грађанства према цркви.

У 1987. се ушло са сличним маниром око манастира те се извештавало да су радови при самом завршетку,⁵⁹ али и о рестаурацији покретних драгоцености.⁶⁰ Такође у овој години се може видети и све утицајније национално буђење, пошто су новине имале посебан одељак који се бавио Вуком Караџићем и његовим постигнућима.⁶¹

У 1989. години може се видети још већа заинтересованост штампе за цркву, али и за славу. Што се тиче славе треба поменути јубилеј 600 година од боја на Косову, неки Панчевци су отишли на Газиместан,⁶² док су други присуствовали јубилеју у Успенској цркви,⁶³ чак су у новинама излазили и огласи за обилазак српских средњовековних манастира и светиња.⁶⁴ Исто тако, ове године се може видети и извештавање око свештеника односно две краће биографије

⁵¹ Историјски архив у Панчеву, Ф. 776. СИЗ за културу Панчево 1969–1989, кутија 9.

⁵² „Разбојништво код гробља“, *Панчевац*, 25. 1. 1985.

⁵³ Мита Ранков, „Панчевп кроз датуме“, *Панчевац*, 1. 11. 1985.

⁵⁴ М. Веинковић, „Споменици културе- све теже до пара“, „*Панчевац*“ 22.2.1985,

⁵⁵ „Стигао иконостас војловачке цркве“, „*Панчевац*“ 20.9.1985.

⁵⁶ „Оздрављује манастир Војловица“, „*Панчевац*“ 18.10.1985.

⁵⁷ М.Ш., „Миш бели паре дели“, *Панчевац*, 18.10.1985.

⁵⁸ „Деловање верских заједница“ *Панчевац*, 25.10.1985.

⁵⁹ „Велики посао при крају“ *Панчевац*, 23.1.1987.

⁶⁰ „Рестаураирани предмети из манастира Војловица у Панчеву“, *Панчевац*, 28.8.1987.

⁶¹ Љубомир Ристановић, „Вуково и Даничићево свето писмо“, *Панчевац*, 10.7.1987.

⁶² „Панчевци су кренули“, *Панчевац*, 30.6.1989.

⁶³ „Обележено шест векова Косова“, *Панчевац*, 30.6.1989.

⁶⁴ „Видовдан“, *Панчевац*, 2.6.1989.

оца Милована и проте Веље.⁶⁵ Лист се заинтересовао и за црквено певачко друштво које је у овом периду гостовало у Вршцу, на позив епископа Амфилохија⁶⁶. Осим овога преносиле су се и посете епископа Амфилохија који је те године обилазио Банатски Брестовац, чак су при овој посети дошли и представници месне заједнице.⁶⁷ Што се тиче штампе, током 1990-их у листу „Панчевац“ се може видети евидентна промена у извештавању и у количини информација. У овом периоду се јавља посебан чланак у новинама под називом „Слово о вери“, које је обрађивало библијске приче или говорило о неким светитељима као на пример света три Јерарха.⁶⁸

СЛАВА КРОЗ НАДГРОБНЕ СПОМЕНИКЕ

Зарад бољег разумевања овог периода и верских обичаја важни су и надгробни споменици који нам помажу да схватимо стварно стање на терену. Приликом истраживања на Старом православном гробљу у Панчеву приметили смо нешто што је веома неубичајено, наиме истражили смо 83 надгробна споменика који су из периода комунизма или касније. Од овог броја у 1980-им је сахрањено 40 људи. Од броја свих гробова већина је на себи имала крст као обележије, односно 47 надгробних споменика. Неки су сахрањени са обележјем крста и пре и после 1980-их година, што нам даје претпоставку којом можемо рећи да су људи сахрањени са обележјем крста били верници, да су славили славу и да је сахрани присуствовао свештеник. Такође са мало већом сигурношћу можемо рећи да су ти људи били крштени у неком периоду живота.

Што се тиче надгробних споменика са петокраком звездом, њих има 20, а од тих споменика број људи који су сахрањени 1980-их је 5, остали су сахрањени у другим деценијама. Симбол петокраке звезде би требало да нас доведе до закључка да су ови људи можда били у партији, да их вероватно није сахрањивао свештеник, да нису славили славу и да нису били блиски цркви. Такође нам то говори да вероватно нису веровали у Бога.

Најмањи број споменика је онај који на себи нема никакво обележје, њих је само 16. Из тога можемо мало закључити. Не можемо знати да ли су били верници или атеисти, не можемо знати да ли су славили славу или не, не можемо знати да ли су били чланови партије или симпатизери комунизма. Оно што можемо да нагађамо јесте да ли су били или нису били верници, али да се нису слагали са политиком и начелима комунизма па су ипак одлучили да на свој надгробни споменик не ставе ништа, како се не би сврстали у један од два табора. Такође кроз истраживање наишли смо само на један споменик и са крстом и са петокраком.⁶⁹ Све

⁶⁵ Ж. Милорадовић, „Отац Милован- лично“, *Панчевац*, 24.11.1989.; Зоран Душковић, „Мало је људи као што је прота Веља“, *Панчевац*, 29.12.1989.

⁶⁶ „Црквено певачко друштво гостује у Вршцу“, *Панчевац*, 17.3.1989.

⁶⁷ „Епископ банатски у Брестовцу“, *Панчевац*, 21.7.1989.

⁶⁸ Прота Богдан Самуилов, „Слово о вери, Света три Јерарха“, *Панчевац*, 7.2.1997.

⁶⁹ На једном споменику на Старом православном гробљу се налазе и крст и петокрака то је споменик Одвијенко Борислава и Одвијенко Вере. Са обзиром да је жена касније сахрањена можемо нагађати да је она била верник, а да јој је муж који је преминуо пре био комуниста.

претходно прикупљене информације помогле су нам да искристалишемо слику о слави током 1980-их

ЗАКЉУЧАК

Слава у овом периоду, иако запостављена, је успела да се очува упркос свим изазовима којих је било, као на пример опструкције на послу, недобијање слободног дана за славу, незаинтересованости медија и осталог. Слава и црква су и поред свега наведеног успели на неки начин да просперирају током ових бурних година, свака на свој начин. Из нашег истраживања се може закључити још неколико ствари.

Прво да су људи у периоду 1980-их славили славу, али у мањем обиму на више дискретан, него јаван начин да би данас дошли до потпуне транспарентности, која нажалост у неким случајевима достиже и ниво помодарства. Друга ствар коју закључујемо јесте да није постојала апсолутно никаква заинтересованост штампе односно листа „Панчевац“, о слави се није извештавало уопште и сама слика према цркви се кроз деценије мења од карикатура током 1960-их, игнорисања или повремених извештавања 1980-их па до потпуног заокрета у извештавању 1990-их и већег извештавања по питању цркве, библијских прича и слично. Ситуација се поред штампе поправља и на терену 1990-их тако да на неки начин црква постаје модерна, крштавања се учешћују, а и слава постаје општеприхваћена. Премда и уз овај тренд људи почињу да славе славу без разумевања шта је заправо слава, што се најбоље видело у анкети.

Што се тиче анкете можемо закључити такође неколико ствари. На прво питање и поред разноврсних одговора можемо видети да одговор који има примат над осталима јесте да многе крсна слава асоцира на породицу. Ово је занимљиво јер ученицима није прво пало на памет на пример светитељ којег славе или да је то верски обичај, него је прва асоцијација на породицу. Овакви одговори дају наговештај да се сама срж славе као верског обичаја мења и да данас многи славу виде као породично окупљање уз јело, него као верски обичај од великог значаја. За друго питање већина је одговорила тачно, из чега можемо извући неколико закључака, наиме могуће је да су неки на срећу одговорили тачно на ово питање, али можемо закључити да предање у породици, односно прича са старијима, живи и да је могуће да је тако већина ученика одговорила тачно. За треће и последње питање, на које су само 3 ученика дала погрешан одговор, видимо парадокс јер ако мисле да комунизам тада није био на власти, како у граду тако и у држави, онда је могуће да мисле да се за време демократске власти није славила слава. Што се тиче оних који су тачно одговорили на ово питање можемо наслутити добро познавање локалне историје, иако ни то не мора да буде случај.

ПРИЛОЗИ

Фотографија 1 – Успенска црква

Фотографија 2- Преображенска црква

Фотографија 3- манастир Војловица

Фотографија 4- карикатура из листа „Панчевац“

Фотографија 5- карикатура из листа „Панчевац“

Фотографија 6- надгробни споменик

Фотографија 7- надгробни споменик

СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Литература

- Ђорђе Влајић, *Град међу вихорима, хроника града Панчева*, Градска библиотека Панчево, Панчево, 2020.
- Патријарх српски Гаврило, *Мемоари патријарха српског Гаврила*, Сфаирос, Београд, 1990.
- Никола Конески, „Црква свете Ане, задужбина Ђорђа Вајферта у Панчеву“, *Зборник радова: Прилози историји града Панчева*, (уредници: Александар Ђорђевић, Драгољуб Цуцућ), Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“ Панчево, Панчево, 2017.
- Срећко Милекер, *Историја града Панчева*, Историјски архив у Панчеву, Књижара Прота Васа, Панчево, 2004.
- Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988 prva knjiga kraljevina Jugoslavija 1914–1941*, Nolit, Beograd, 1988.
- Радмила Радић, *Народна веровања, религија и спиритизам у српском друштву 19. и у првој половини 20. века*, Инис, Београд, 2009.
- Сакрално наслеђе јужног Баната, Евангелистичка црква и панчеву*, завод за заштиту споменика, Панчево, 2020

Извори

Архивска грађа

Историјски архив у Панчеву, Ф. 776. СИЗ за културу Панчево 1969–1989, кутија 9.

Електронски извори

<https://www.spc-linz.at/verski-obicaji/krsna-slava/>

https://www.rastko.rs/istorija/spc_dsvr.html

https://youtu.be/kEYDYoDALzs?si=3dV4_6XG4Am4BoDF

<https://www.kcns.org.rs/agora/patrijarh-german-mucenik-ili-crveni-patrijarh/>

<http://www.pancevo.rs/privreda/zivot-u-pancevu/manastir-i-crkve/?0=lat>

<https://www.catholic-zr.org.rs/language/sr/pancevo-2/>

<https://vojvodina.travel/zupa-svetog-karla-boromejskog-pancevo/?script=cir>

<https://www.eparhijabanatska.rs/manastiri/vojlovica/>

<https://www.start013.rs/tragom-pancevacke-sinagoge/>

Усмени извори

- Интервју са Валентином Гвозденовић.
Интервју са Лазаром Тепићем.
Интервју са Браниславом Черњевевићем.
Интервју са Мирком Петровићем.
Интервју са Тамаром Тодоровић.
Интервју са Миланом Хајдоковим.
Интервју са Радмилом Николић.
Интервју са Анђелом Петровић.

Интервју са Надом Ђорђевић .
Интервју са Дуњом Радовић.
Интервју са Срђаном Вељковићем.
Интервју са Маријом Костић .
Интервју са Стефаном Кундаковићем .
Интервју са Александром Милетић.
Интервју са Невеном Стефановић.

Остало

Надгробни споменици са Старог православног гробља.

Новинска грађа

„Разбојништво код гробља“, *Панчевац*, 25. 1. 1985.
Мита Ранков, „Панчевп кроз датуме“, *Панчевац*, 1. 11. 1985.
М. Веинковић, „Споменици културе- све теже до пара“, „*Панчевац*“ 22.2.1985,
„Стигао иконостас војловачке цркве“, „*Панчевац*“ 20.9.1985.
„Оздрављује манастир Војловица“, „*Панчевац*“ 18.10.1985.
М.Ш., „Миш бели паре дели“, *Панчевац*, 18.10.1985.
„Деловање верских заједница“ *Панчевац*, 25.10.1985.
„Велики посао при крају“ *Панчевац*, 23.1.1987.
„Рестаураирани предмети из манастира Војловица у Панчеву“, *Панчевац*, 28.8.1987.
Љубомир Ристановић, „Вуково и Даничићево свето писмо“, *Панчевац*, 10.7.1987.
„Панчевци су кренули“, *Панчевац*, 30.6.1989.
„Обележено шест векова Косова“, *Панчевац*, 30.6.1989.
„Видовдан“, *Панчевац*, 2.6.1989.
„Патријарх Ггерман у Панчеву“, *Панчевац*, 11. 10. 1980.
Ж. Милорадовић, „Отац Милован- лично“, *Панчевац*, 24.11.1989.; Зоран Душковић,
„Мало је људи као што је прота Веља“, *Панчевац*, 29.12.1989.
„Црквено певачко друштво гостује у Вршцу“, *Панчевац*, 17.3.1989.
„Епископ банатски у Брестовцу“, *Панчевац*, 21.7.1989.
Прота Богдан Самуилов, „Слово о вери, Света три Јерарха“, *Панчевац*, 7.2.1997.

ЗАХВАЛНОСТ

Својим учешћем у раду многи су заслужили захвалност. Захваљујем се мом ментору Николи Конеском као и радницама Градске библиотеке, такође захваљујем се радницама Историјског архива у Панчеву и свим интервјуисаним лицима на њиховом издвојеном времену.

СКРАЋЕНИЦЕ

СПЦ- Српска Православна Црква

Краљевина СХС- краљевина Срба, Хрвата и Словенеца

Св- свети

Тј- то јест

НДХ- Независна Држава Хрватска

СИЗ- самоуправна интересна заједница